

Населението на гр. Шуменъ

отъ Ж. Чанковъ

Шуменъ се е считалъ за единъ отъ голѣмитѣ градове въ миналото. Това твърдятъ и мнозина пжтешественици, които сж минавали презъ града. Колко обаче сж били точно жителитѣ на Шуменъ, ние не знаемъ, защото по онова време не е имало преброяване на населението. Затова и сведенията сж твърде противоречиви. Най-често по броя на кжщитѣ се сждило за броя на жителитѣ на даденъ градъ.

Когато Шуменъ билъ превзетъ отъ турцитѣ въ 1387 г., той ималъ, споредъ Вассифъ паша, само 800 кжщи или около 4-5000 жители; скоро обаче той порастналъ и станалъ важенъ търговски, а по-късно и воененъ центъръ.

Хаджи-Калфа (1605-1658 г.), като описва града, казва следното: „Голѣмо селище, разположено на хълмъ. Крепостъта била превзета съ капитулация отъ Али-паша, синъ на Хаиридинъ-паша, везиръ на султанъ Мурада въ 1387 г.; има джамия, баня и малка рѣка“.

Сто години по-късно Евлия-Челеби разправя, че града се състои отъ десетъ махали съ около 2000 хубави кжщи, оградени съ лозя и градини. Повечето кжщи били покрити съ тънки дъски; въ него имало единъ ханъ, единъ хамамъ, до него едно теке, триста дюкяна и седемъ богати първоначални вакувски училища.

Жителитѣ били търговци и занаятчи, носѣли сукнени дрехи, били много госто-приемни¹⁾.

Петъръ Богданъ въ 1640 г. намѣрилъ тукъ 1000 турски кжщи, 700 православни, които имали само дървена черква, и 19 арменски.

Филипъ Станиславовъ — никополски български католически епископъ на 1659 г. бележи, че Шуменъ има 2400 турски кжщи съ 7 джамии и само 120 български. На 1581 г. тукъ били заселени 2-4 кжщи търговци отъ Дубровникъ, които на 1659 г. били вече 17²⁾.

Д-р G. Hassel въ „Geographisch-statistisches Handwörterbuch nach den Quellen und Hilfsmitteln in zwei Bänden отъ 1817 г. казва, че „Schumla“ е старъ, значително оживенъ градъ, построенъ на единъ хълмъ, има много джамии, бани, 5000 кжщи и повече отъ 30,000 жители, които се занимаватъ съ индустрия и търговия.

Adam Christian Gaspari, проф. по география и статистика въ Кьонигсбергъ, въ съчинението си „Lehrbuch der Erdbeschreibung zur Erläuterung sowohl des neuen methodischen Schulatlases als auch des verkleinerten Hand-Atlases отъ 1819 г., като говори за Османското царство, споменава по-важнитѣ градове и за Шуменъ казва, че има 5000 кжщи и 24,000 жители.

Ad. Slade въ съчинението си „Records of Travels in Turkey отъ 1833 за „Schumla“ казва, че брой 40,000 жители.

Заб. Часть отъ сведенията дължа на г. Вжжаровъ, началникъ на отдѣлъ въ Главната дирекция на статистиката, комуто изказвамъ благодарностъ.

¹⁾ Периодическо списание LXX, 1909 г., стр. 652.

²⁾ К. Иречекъ, „Княжество България“, часть II, стр. 867.

Franz Ritter von Rudtorffer въ „Militär-Geographie von Europa“ отъ 1839 г., като споменава за „Schumla“ (Schumna) казва, че е една силна крепостъ и съ своята индустрия и търговия държи едно отъ първитѣ мѣста между градоветѣ въ Европейска Турция, че има кожени и копринени фабрики, а жителитѣ му достигали 30,000 души.

Dr. W. Hoffmann въ книгата си „Handbuch der geographie“ отъ 1849 г. бележи за Шуменъ, че е важна крепостъ и има 50,000 жители.

W. Eder изкарва Шуменъ съ 60,000 жители презъ 1860 г.¹⁾

Първото питане, което си поставилъ М. К. Сарафовъ, когато започналъ изучаването на нашитѣ най-населени градове, е било: какво е било населението на тия мѣста нѣколко години преди преброяването, но за голѣмо съжаление нищо точно и положително не е намѣрилъ. За Шуменъ изчислява, че трѣбва да ималъ оқоло 20,489 ж.²⁾

„Въ много монографии отъ първата половина на миналия вѣкъ числото на жителитѣ на Шуменъ се сочи 50—60,000. Но това число се предава по навикъ и въ съчиненията отъ по-късно време, когато населението на Шуменъ значително намалѣло поради болести, войни и изселване³⁾).

По-точни сведения за населението на нашитѣ градове изобщо и частно за Шуменъ почваме да имаме едва следъ освобождението на България, отъ когато почна да се прави редовно преброяване на населението.

„Споредъ новата градска статистика, която ми съобщиха, казва Иречекъ, Шуменъ брои 47 джамии, 2 български черкви, 1 арменска, 1 еврейска хавра и има 21,186 мѣстни жители, отъ които 9,825 българи, 9,134 мюсюлмани т. е. турци, татари и цигани, 1,098 испански евреи, 986 арменци и 143 чужденци“⁴⁾.

Първото сигурно преброяване на населението въ Шуменъ имаме отъ 1880 г., а следъ това редовно преброяване на населението е станало презъ 1887, 1892, 1900, 1905, 1910 и 1926 години.

Резултатитѣ отъ тѣзи преброявания сж следнитѣ:

Години	Жители	Години	Жители
1880	23,167	1905	22,275
1887	23,161	1910	22,225
1892	22,517	1920	23,753
1900	23,102	1926	25,136

Ясно е, че гр. Шуменъ е единъ отъ градоветѣ въ царството, който расте твърде бавно. Въ продължение на 46 години числото на жителитѣ му се е увеличило само съ 1970 души. Въ туй отношение той прилича на Свищовъ, който въ 1880 г. ималъ 11,540 д., а въ 1926 г. 12,046 д., на Самоковъ (9970 презъ 1884 г. и 10,432 презъ 1926 г.) Търново (11,247 ж. презъ 1880 г. и 12,750 ж. презъ 1926 г.) и др.

Шуменъ, който преди освобождението на България е билъ по-голѣмъ отъ Варна, Плъвенъ, Сливенъ и дори София, а и следъ освобождението е билъ по-голѣмъ

¹⁾ Въ твърде ценнитѣ библиографски съчинения на д-ръ Никола Ив. Миховъ „Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в.“, отъ които се ползувахъ за населението на Шуменъ, намѣрихъ още много автори, които, като говорятъ за града, даватъ твърде противоречиви цифри за жителитѣ му. Мѣстото обаче не ми позволява да цитирамъ всички автори.

²⁾ М. К. Сарафовъ, „Населението въ градоветѣ Русе, Варна и Шуменъ“, Периодическо списание“, кн. III, стр. 25—26—Сръдецъ, 1882 год.

³⁾ Проф. А. Иширковъ, „Градъ Шуменъ“. Сборникъ Климентъ Търновски—Василъ Друмевъ, издаденъ по случай 25 годишнината отъ смъртта му. София 1927 г.

⁴⁾ Иречекъ, „Княжество България“ часть II, стр. 865. Иречекъ е пролжтувалъ България презъ 1879—1884 г. и е билъ въ Шуменъ между 24-27 юлий, но коя година не се казва.

отъ Плѣвенъ, Сливенъ, Ст.—Загора, Бургасъ, София, при последното преброяване отъ 1926 г. е останалъ значително назадъ отъ горнитѣ градове. Ето какво ни показватъ даннитѣ:

Градове	Жители		Градове	Жители	
	1880 г.	1926		1880 г.	1926
Шуменъ	23,167	25,136	Сливенъ	20,248	29,263
София	20,856	213,002	Ст. Загора	15,258	28,957
Плѣвенъ	11,474	28,775	Бургасъ	5,865	31,157

Или още по-ясно: Шуменъ по първото редовно преброяване е билъ четвърти по голѣмина градъ въ България (Пловдивъ съ 33,442 ж., Русе съ 26,163 ж., Варна съ 24,555 ж., и Шуменъ съ 23,167 ж.), а по последното преброяване той държи десето мѣсто (иде следъ София, Пловдивъ, Варна, Русе, Бургасъ, Сливенъ, Ст. Загора, Плѣвенъ и Хасково).

Намалението на населението на Шуменъ веднага следъ освобождението се дължи главно на масовото изселване на турското население. Знае се, че по-голѣмата частъ отъ населението на града е било турско и то е побързало да се изсели преди още да се е сключилъ мира между Русия и Турция.

Това изселване продължаваше да става и следъ освобождението, съ което трѣбва да си обяснимъ, защо тѣй бавно е расло населението на този градъ.

Нѣщо повече, има години на преброяване, каквито сж 1887, 1892, 1905 и 1910, презъ които населението е било дори по-малко, отъ колкото при първото преброяване.

Не може да се отрече, че въ Шуменъ е имало и прииждане на българи отъ околнитѣ села и градове, но все пакъ изселването на турцитѣ и слабиятъ поминѣкъ въ града сж главнитѣ причини за бавното увеличение на населението му.

За да се види, какъ е вървѣло увеличението или намалението на населението въ Шуменъ въ ‰, ние даваме следната таблица:

Години	Увеличение + Намаление —	на население въ ‰	Години	Увеличение + Намаление —	на население въ ‰
1880—1887	— 0.03		1910—1920	+ 6.88	
1887—1892	— 2.78		1887—1920	+ 2.56	
1892—1900	+ 2.60		1880—1920	+ 2.53	
1900—1905	— 3.58		1920—1926	+ 5.83	
1905—1910	— 0.22		1887—1926	+ 8.53	
1880—1910	— 4.07		1880—1926	+ 8.50	
1887—1910	— 4.04				

Ако приемемъ естествения прирѣстъ на населението 1.5‰, Шуменъ би ималъ презъ 1926 г. около 42,000 жители, а не 25,137 д.

Полъ. При всички редовни преброявания на населението въ Шуменъ мжжетѣ по брой сж надминавали женитѣ. За да се види, какъвъ е абсолютниятъ брой на мжжетѣ и женитѣ при различнитѣ преброявания, както и процентното отношение между двата пола, ние даваме следната таблица:

Години	Мжже		Жени		На 1000 мжже се падатъ жени
	абс. ч.	‰	абс. ч.	‰	
1800	12,445	53.89	10,648	46.11	856
1887	12,608	54.44	10,553	45.56	837
1892	12,198	54.17	10,319	45.83	846
1900	12,241	52.99	10,861	47.01	887
1905	11,736	52.69	10,539	47.31	898
1910	11,619	52.28	10,606	47.72	913
1920	12,882	54.23	10,861	45.77	844
1926	13,257	52.74	11,880	47.26	896

Като се анализиратъ числата, става ясно, че :

а) Мжжетъ по брой всъкога сж надминавали женитъ.

б) Численото отношение между двата пола се е промѣняло въ зависимостъ отъ разни причини, като при едно преброяване мжжетъ се намалявали за смѣтка на женитъ и обратно.

в) Дори следъ войната (преброяването отъ 1920 г.), когато изобщо въ България женитъ по брой надминаха мжжетъ, въ Шуменъ се констатира обратното: процентътъ на мжжетъ се увеличилъ за смѣтка на женитъ.

г) По последното преброяване отъ 1926 г., може да се каже, че се възстановява онова процентно отношение между половеѣ, каквото е било презъ 1900, 1905 и 1910 г.

Пълно равенство между двата пола не сжществува, но като че природата се стреми да запази известно равновесие между половеѣ.

Численото отношение между двата пола у различнитъ народности не е еднакво. Това най-добре се вижда отъ долната таблица :

		1900	%	1905	%	1910	%	1920	%	1926	%
Българи	м.	7,311	—59.72	7,243	—61.72	7,399	—63.68	8,430	—65.44	8,710	—65.70
	ж.	6,311	—58.10	6,445	—61.15	6,728	—63.44	7,378	—67.87	7,900	—66.50
Турци	м.	3,322	—27.14	3,078	—26.23	2,873	—24.73	3,316	—25.74	2,825	—21.31
	ж.	3,062	—28.19	2,679	—25.42	2,607	—24.58	2,435	—22.40	2,481	—20.88
Татари	м.	214	—1.75	115	—0.98	124	—1.07	62	—0.48	115	—0.87
	ж.	206	—1.90	111	—1.05	100	—0.94	49	—0.54	98	—0.83
Евреи	м.	541	—4.42	576	—4.91	522	—4.49	444	—3.45	412	—3.11
	ж.	547	—5.04	608	—5.78	541	—5.10	432	—3.98	430	—3.62
Арменци	м.	461	—3.77	386	—3.29	316	—2.72	291	—2.26	452	—3.41
	ж.	432	—3.98	375	—3.56	324	—3.06	336	—3.09	497	—4.18
Цигани	м.	221	—1.80	192	—1.63	240	—2.06	179	—1.39	275	—2.07
	ж.	165	—1.52	199	—1.89	205	—1.93	170	—1.56	258	—2.17
Др. народ.	м.	171	—1.40	146	—1.24	145	—1.25	160	—1.24	468	—3.53
	ж.	138	—1.27	122	—1.16	101	—0.95	71	—0.65	216	—1.82
Всичко	м.	12,241	—100	11,736	—100	11,619	—100	12,882	—100	13,357	—100
	ж.	10,861	—100	10,539	—100	10,606	—100	10,871	—100	11,880	—100

Като се анализиратъ числата, се установява, че у повечето народности броятъ на мжжетъ въ Шуменъ е по-голѣмъ отъ тоя на женитъ.

За българитъ при всички преброявания мжжетъ превишаватъ женитъ. Срещу 7311 мжже презъ 1900 г. има 6311 жени, срещу 8710 мжже за 1926 г. стоятъ 7900 жени.

Сжщото нѣщо се забелязва и у турцитъ (2826 м. срещу 2481 ж. презъ 1926 г.)

Така е у татаритъ (срещу 115 м. презъ 1926 г. има 98 ж.); у циганитъ (срещу 275 м. има 258 ж.).

У евреитъ обаче женитъ преобладаватъ надъ мжжетъ (1900 г. 541 м. срещу 547 ж.; презъ 1905 г. 576 м. срещу 608 ж.; 1910 г. 522 м. срещу 541 ж.; — 1926 г. 412 м. срещу 430 ж.). Сжщо нѣщо е у арменцитъ, но само за нѣкои години 1910 г. мжже 316, ж. 324; 1920 г. м. 291, ж. 336; 1926 г. м. 452, ж. 497.

За да се види още по-ясно, какво е отношението между двата пола у разнитъ народности, даваме долната таблица :

	На 1000 мжже се падатъ жени				
Народности	1900 г.	1905 г.	1910 г.	1920 г.	1926 г.
Българи	863	890	909	875	907
Турци	922	870	907	734	878
Татари	963	965	806	710	852
Евреи	1001	1055	1036	973	1044
Арменци	937	971	1025	1155	1100
Цигани	746	1036	854	950	938
Други	807	837	697	424	462

Значи само у евреитѣ на 1000 мъже се падатъ повече отъ 1000 жени, когато у всички останали народности женитѣ сж по малко отъ мъжетѣ.

Народностъ. При първото редовно преброяване на населението въ България за опредѣляне народносттата е служилъ винаги говоримия езикъ, записанъ като матеренъ въ преброителнитѣ листове. „Разумява се, че такава мѣрка, не може да се употреби съвсемъ съ успѣхъ при нѣкои източни народи, непроникнати още съ народно чувство, но при нѣмането други срѣдства трѣбваше съ нея да се служи“¹⁾. Споредъ г. Сарафовъ населението по народности въ Шуменъ презъ 1880 г. се подрежда така:

Българи	47.36 %	Цигани	0.24 %
Турци	42.64 „	Татари	1.58 „
Евреи	3.20 „	Нѣмци	0.10 „
Гърци	0.20 „	Власи	0.17 „
Арменци	3.90 „	Руси	0.17 „
Сърбо-хървати	0.03 „	Маджари	0.03 „
Италианци	0.00 „	Французи	0.01 „
Чехи	0.02 „	Поляци	0.03 „
Арнаути	0.15 „	Персийци	0.05 „
Англичани, разни и съ непозната народностъ	0.12	Всичко	100.00 „

Като се вгледаме въ числата, не може да не ни направи впечатление голѣмиятъ процентъ на турското население.

За забелязване е, че нито въ единъ отъ голѣмитѣ градове на България по онова време турцитѣ не сж съставяли такъвъ голѣмъ процентъ, както въ Шуменъ. Така до като въ Варна тѣ сж съставяли 36.25%, въ Русе 39.20%, въ София 2.61%, въ Шуменъ сж били 42.64%.

Редовно преброяване на населението по народности започва отъ 1900 г.²⁾ Ето какви сж резултатитѣ отъ преброяването:

Народностъ	1900		1905		1910		1920		1926	
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%
Българи	13,622	58.96	13 688	61.45	14,127	63.57	15,808	66.55	16,610	66.08
Руси	15	0.06	17	0.08	23	0.10	109	0.46	485	1.93
Сърби	8	0.03	7	0.03	23	0.10	6	0.02	16	0.06
Други славяни	44	0.19	34	0.15	45	0.20	36	0.15	44	0.18
Турци	6,384	27.64	5,757	25.84	5,480	24.66	5 751	24.21	5,306	21.11
Татари	420	1.82	226	1.01	224	1.01	111	0.47	213	0.85
Гърци	114	0.49	118	0.53	65	0.29	9	0.04	10	0.04
Ромъни	20	0.09	19	0.09	25	0.11	8	0.03	5	0.02
Евреи	1,088	4.71	1,184	5.31	1,063	4.79	876	3.69	842	3.35
Арменци	893	3.87	761	3.42	640	2.88	627	2.64	9 9	3.77
Нѣмци	—	—	—	—	—	—	33	0.14	59	0.23
Цигани	386	1.67	391	1.76	445	2.00	349	1.47	535	2.12
Други	108	0.47	73	0.33	65	0.29	30	0.13	66	0.26
Всичко	23,102	100	22,275	100	22,225	100	23,753	100	25,137	100

Като се вземъ въ таблицата ще ни направятъ впечатление две нѣща: а) въ Шуменъ има главно две голѣми етнически групи—българи и турци, които заедно съставятъ повече отъ 90% отъ цѣлото население на града (1920 г.) и б) постепенно увеличение на българския елементъ за смѣтка на турския.

¹⁾ М. К. Сарафовъ, „Населението въ градоветѣ Русе, Варна и Шуменъ“. Периодическо списание на Българското книжовно дружество, кн. III, стр 42 Сръдещъ, 1882 г.

²⁾ К. Г. Поповъ, „Стопанска България“, 1916 г. Стр 20.

Докато българитѣ въ Шуменъ презъ 1880 г. съставляли 47.36% отъ цѣлото население на града, а турцитѣ 42.64%, то при последното преброяване презъ 1926 г. българитѣ съставятъ вече 66.08%, а турцитѣ 21.11%. Българитѣ показватъ едно увеличение за 46 години отъ 18.72%, а турцитѣ показватъ за сжщото време намаление отъ 21.53%.

Безспорно, увеличението на българитѣ далечъ не е тъй голѣмо, както напр. е то въ София, Пловдивъ, Плѣвенъ и др. градове, но въ замѣна на това пѣкъ турското население значително намалява и съ това физиономията на града отъ къмъ етнически съставъ се измѣня е въ полза на българщината.

Увеличението на населението се дължи изобщо на естествения прирѣстъ и на имиграцията. Въ Шуменъ раждаемостта всрѣдъ българитѣ е такава, каквата и въ другитѣ градове. Изселването обаче на много българи, е главна причина за слабиятъ прирѣстъ на българското население.

Иначе не би могло да се обясни, защо българитѣ отъ 10,943 души презъ 1880 г., едвамъ порастватъ на 16,610 д. презъ 1926 г., като се не забравя, че въ града се преселиха и доста бѣжанци, главно отъ Добруджа. Ако българитѣ се увеличаваха отъ естествения си прирѣстъ съ 1.5% годишно, то тѣхниятъ брой отъ 10,943 д. презъ 1880 г. би порастналъ на 21,705 д. презъ 1926 г.

Другата голѣма етническа група въ Шуменъ — турцитѣ, наистина показва едно намаление и то значително, което не се дължи толкова на слабия естественъ прирѣстъ на мохамеданското население, колкото на изселването му.

Турцитѣ презъ 1880 г. сж били 9847 д. и сж съставляли 42.64% отъ населението въ Шуменъ. Отъ тогава насамъ тѣхниятъ абсолютенъ брой както и процентътъ имъ постепенно намаляватъ, за да стигнатъ презъ 1926 г. на 5306 д., което съставя 21.12% отъ цѣлото население на града. Ако турцитѣ се увеличаваха годишно съ 1.5%, безъ да се изселватъ, то презъ 1926 г. тѣхниятъ брой би стигналъ до 19,598 д., а не 5306 д., както показва официалното преброяване отъ 1926 г.

Третата голѣма етническа група въ Шуменъ сж евреитѣ. Споредъ М. К. Сарафовъ евреитѣ презъ 1880 г. сж съставляли 3.20% отъ населението на града. Най-голѣмъ процентъ съставляли тѣ презъ 1905 г. — 5.31%, а отъ тогава насамъ намалява не само абсолютниятъ имъ брой, но и процентно показватъ едно намаление, за да стигнатъ презъ 1926 г. на 842 д. или 3.35%. Намалението се дължи сжщо на изселване.

Арменцитѣ сжщо съставятъ значителна етническа група. Макаръ въ миналото да сж били по-малко на брой отъ евреитѣ, по последното преброяване обаче тѣ идатъ следъ българитѣ и турцитѣ. Отъ 1900 г. до 1920 г. тѣ показваха едно постепенно намаляване (1900 г. — 893 д., 1905 г. — 761 д., 1910 г. — 640 д., 1920 г. — 627 д.), но по преброяването отъ 1926 г. тѣхниятъ брой се покачва отведнажъ на 949 д. и тѣ съставятъ 3.77% отъ населението на града.

Това бързо увеличение въ последнитѣ 6 години се дължи на прииждане на арменци отвънъ.

Циганитѣ живѣятъ отдавна въ Шуменъ. Въ града тѣ сж групирани въ една махала. При първото преброяване тѣхниятъ брой е билъ само 60 д., което съставя едва 0.24% отъ населението на града. Допуща се този брой да не е действителенъ. Навѣрно много отъ циганитѣ сж минали за турци. Презъ 1900 г. вече тѣхниятъ брой е 386, презъ 1905 г. — 391, презъ 1910 г. — 445, презъ 1920 г. — 349, презъ 1926 г. — 533 (2.12%). По преброяването отъ 1926 г. циганитѣ заематъ пето мѣсто. Тѣхниятъ брой би билъ по голѣмъ, ако смъртността между тѣхъ не е тъй голѣма.

Гърци въ Шуменъ сж живѣли и преди освобождението. Тѣ сж имали отдѣлна махала, своя църква и училище. Броятъ имъ обаче е билъ малъкъ. Въ 1880 г. тѣ сж съставляли едва 0.20% отъ населението. Презъ 1900 г. тѣхниятъ брой е билъ 114

(0.49%), през 1905 г. 118 (0.53%), през 1910 г. 65 (0.29%), през 1920 г. 9 (0.04%), през 1926 г. 10 (0.04%). Явно е, че гърцитѣ не само намаляватъ, но скоро и ще изчезнатъ съвсемъ като етническа група.

Татари въ Шуменъ е имало и преди освобождението; тѣ сж живѣли въ отдѣлна, татарска-махала. Тѣхниятъ брой е билъ сжщо малъкъ. Споредъ М. К. Сарафовъ тѣ презъ 1880 г. сж съставяли 1.58% отъ населението на града. По преброяването отъ 1900 г. тѣхниятъ брой е билъ 420 (1.82%), 1905 г. — 226 (1.01%), 1910 г. — 224 (1.01%), 1920 г. — 111 (0.47%), 1926 г. — 213 (0.85%). Отъ тѣзи данни се вижда, че татаритѣ при едно преброяване показватъ увеличение, при друго — намаление.

Най-много сж били презъ 1900 г. — 420 д., а най-малко презъ 1920 г. — 111 д.

Руситѣ, които презъ 1880 г. съставяли само 0.17% отъ населението на Шуменъ, презъ 1900 г., тѣ били само 15 души (0.06%), презъ 1905 г. — 17 д. (0.08%), презъ 1910 г. — 23 д. (0.10%), презъ 1920 г. отведнажъ порастватъ на 109 д. (0.46%), а презъ 1926 г. тѣ сж вече 485 д. (1.93%). Това бързо увеличение броя на руситѣ се дължи единствено на бѣжанцитѣ, които дойдоха отъ Русия следъ революцията.

Отъ другитѣ етнически групи трѣбва да споменемъ сѣрбитѣ, ромънитѣ и нѣмцитѣ, броятъ на които е много незначителенъ и не указва абсолютно никакво влияние върху етнографския ликъ на населението въ Шуменъ.

Матеренъ езикъ. Даннитѣ, съ които разполагаме за матерния езикъ на населението, се почти покриватъ съ даннитѣ за народностъ. Така презъ 1926 г. Шуменъ брои 16,610 българи, а говорещитѣ български езикъ като матеренъ сж 16,668 д.; презъ сжщата година турцитѣ сж 5,306 д., а говорещитѣ турски езикъ като матеренъ сж 5,405 д.; руситѣ сж 485 д., а говорещитѣ руски езикъ като матеренъ сж 483 д. и т. н. Затова нѣма да даваме и повече сведения.

Вѣроизповѣдание. Населението на Шуменъ е твърде пѣстро не само по народностъ, но и по вѣра.

Въ Шуменъ изповѣдащитѣ източно-православна вѣра за 1880 г. сж съставяли 47.86%, което е по-малко отъ половината население.

Този процентъ обаче на изповѣдащитѣ източно-православна вѣра почва бързо да расте: така презъ 1887 г. той е вече 53.42%, презъ 1900 г. 59.68%, презъ 1910 г. 64.48% и презъ 1926 г. 68.49%.

На второ мѣсто по вѣра иде населението, което изповѣдва мохамеданството. Само че, докато процентътъ изповѣдващитѣ източно-православна вѣра се увеличава, то процентътъ на изповѣдващитѣ мохамеданството се намалява. Така презъ 1880 г. мохамеданитѣ сж съставяли 44.63%, презъ 1887 г. 37.68%, презъ 1910 г. 27.50%, презъ 1926 г. 23.88%. Това намаление се дължи главно на намалението на турското население.

На трето мѣсто идатъ еврейтѣ съ тѣхната израилтянска вѣра. Процентътъ на изповѣдващитѣ тази вѣра ту намалява, ту се увеличава въ зависимостъ отъ увеличението или намалението на еврейтѣ. Така презъ 1880 г. изповѣдващитѣ израилтянската вѣра сж съставяли 3.27% отъ населението на града, презъ 1887 г. процентътъ се увеличава на 5.06%, презъ 1900 г. намалява на 4.73%, презъ 1910 г. става 4.77%, а презъ 1926 г. наново намалява на 3.38%.

На четвърто мѣсто въ религиозно отношение идатъ арменцитѣ съ своята арменогригориянска вѣра. Споредъ М. К. Сарафовъ презъ 1880 г. тѣ съставяли 4% отъ населението въ Шуменъ. Презъ 1887 г. тѣ съставяли 3.64%, презъ 1900 г. 3.87%, презъ 1910 г. 2.86% и презъ 1926 г. 3.69%.

Католицитѣ сж съвсемъ малко. Тѣхниятъ брой презъ 1880 г. е билъ 34 души (0.15%), а презъ 1926 г. — 70 души (0.28%).

Протестантитѣ сж малко въ Шуменѣ и броятъ имъ отъ 6 души презъ 1880 г. (0·03%) едва е станалъ до 58 души (0·25%) презъ 1926 г.

За да се види по-добре, какъ е разпредѣлено населението по вѣроизповѣданіе, ние даваме следната таблица:

Вѣроизповѣданіе на населението въ Шуменѣ

Вѣроизповѣданіе	1880 г. абс. ч.	%	1887 г. абс. ч.	%	1900 г. абс. ч.	%	1910 г. абс. ч.	%	1926 г. абс. ч.	%
Източно-православни	11,072	47·86	12,420	53·42	13,799	59·68	14,432	64·48	17,221	68·49
Католици	34	0·15	36	0·16	77	0·34	51	0·23	70	0·28
Протестанти	6	0·03	9	0·04	40	0·17	32	0·14	58	0·25
Армено-григорианци	—	—	822	3·64	893	3·87	626	2·86	912	3·69
Мохамедани	10,300	44·63	8,711	37·68	7,201	31·19	6,119	27·50	6,029	23·88
Израилтяни	744	3·27	1,162	5·06	1,080	4·73	1,061	4·77	842	3·38
Други	927	4·06	—	—	4	0·02	4	0·02	5	0·03
Всичко	23,093	100	23,161	100	23,102	100	22,225	100	25,137	100

Грамотността на населението въ Шуменѣ не е тъй голѣма, както напр. въ Габрово, Търново, София и др. По-слабата грамотность на населението се дължи главно на турското население, което поради сравнително голѣмия си брой намалява значително процента на грамотността изобщо.

Ако обаче се проследи, какъ е вървѣло ограмотяването на населението въ Шуменѣ, ще се види, че то е напреднало доста бързо, макаръ че има още много да се желае.

Отъ таблицата, която даваме по-долу, личи ясно, какъ е вървѣло ограмотяването.

Години	налично население	мжже абс. ч.	%	жени абс. ч.	%	Всичко абс. ч.	%
1887	23,161	5,310	42·12	2,284	21·46	7,594	32·10
1892	22,517	5,907	48·43	2,659	26·74	8,666	38·49
1900	23,102	6,581	53·76	3,683	33·91	10,264	44·43
1905	22,275	7,067	60·22	4,194	39·80	11,261	50·55
1910	22,225	7,316	62·97	4,738	44·67	12,054	54·24
1920	23,753	8,806	68·36	6,050	55·65	14,856	62·54
1926	25,136	9,750	73·55	6,776	57·04	16,526	65·74

Като се разгледатъ цифритѣ, може да се дойде до следнитѣ заключения: а) тенденция за увеличаване грамотността на населението при всѣко преброяване (грамотнитѣ отъ 6,594 д. презъ 1887 г. се увеличаватъ на 16,526 д. презъ 1926 г. или показватъ едно увеличение 100%; процентътъ на грамотнитѣ отъ 32·10% презъ 1887 г. се увеличава на 65·74% презъ 1926 г.); б) грамотността е по-голѣма между мжжкото население, отколкото между женското и то при всички редовни преброявания; в) грамотността между мжжкото население се увеличава по-бавно отъ колкото между женското. Така напр. докато презъ 1887 г. процентътъ на грамотнитѣ мжже е билъ 42·12%, на женитѣ е билъ 21·64%, или почти два пжти по-малко сж били грамотнитѣ жени. Но въ 1926 г. процентътъ на грамотнитѣ мжже достига 73·55%, а на грамотнитѣ жени 57·04%. Като че ли има тенденция женитѣ по грамотность, ако не да се изравнятъ съ мжжетѣ, то поие да се приближатъ.

Грамотността далечъ не е еднакво разпредѣлена по народности. Най-грамотни сж българитѣ, евреитѣ и арменцитѣ, а най-малко грамотни сж циганитѣ, татаритѣ и турцитѣ.

Ограмотяването на българитѣ е следвало така:

1900 г.	м.	5,151	70·46 ⁰ / ₀
	ж.	3,065	48·57 ⁰ / ₀
1905 г.	м.	5,499	75·92 ⁰ / ₀
	ж.	3,533	54·82 ⁰ / ₀
1910 г.	м.	5,693	76·94 ⁰ / ₀
	ж.	3,944	58·62 ⁰ / ₀

Ограмотяването на българитѣ е следвало така:

1920 г.	м.	6,931	82·22 ⁰ / ₀
	ж.	5,090	68·99 ⁰ / ₀
1926 г.	м.	7,302	83·83 ⁰ / ₀
	ж.	5,511	69·76 ⁰ / ₀

Прави впечатление, че ограмотяването и на двата пола прогресира, само че ограмотяването между женитѣ върви по бързо отколкото ограмотяването между мъжетѣ.

За грамотността между другитѣ етнически групи ще дадемъ сведения само за 1920 и 1926 година.

	Българи		Турци		Татари		Цигани		Евреи		Арменци		
	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	абс. ч.	%	
1920 г.	м.	6,931	82·22	1,154	34·80	18	29·03	11	6·15	360	81·08	214	73·54
	ж.	5,090	68·99	415	17·04	5	10·20	3	1·76	280	64·81	213	63·39
1926 г.	м.	7,302	83·83	1,307	46·27	51	44·35	15	5·45	347	84·22	316	67·91
	ж.	5,511	69·76	504	20·31	24	24·49	3	1·16	285	66·28	266	53·52

Като сравнимъ грамотността между разнитѣ народности ще видимъ, че:

а) презъ 1920 г. най-ограмотени сж българитѣ, следъ които идатъ еврейтѣ, после арменцитѣ и др.

б) най-слабо ограмотени сж циганитѣ; следъ тѣхъ идатъ татаритѣ и турцитѣ;

в) у всички народности мъжетѣ по грамотность превишаватъ женитѣ;

г) по преброяването презъ 1926 г. на първо мѣсто по грамотность стоятъ еврейтѣ, подиръ тѣхъ идатъ българитѣ и после арменцитѣ. Това е за мъжетѣ. Първо мѣсто, обаче, по грамотность между женитѣ за сжщата 1926 г. държатъ българкитѣ, следъ което идатъ еврейкитѣ и после арменкитѣ

д) грамотността презъ 1926 г. е увеличена при всички народности, освенъ при циганкитѣ и арменкитѣ.

Възрастни групи. Интересно е да се знае, коя възрастна група преобладава между населението въ Шуменъ и какво е числото и процентното отношение между тѣзи групи и двата пола. Долната таблица ни дава ясна картина за това (1926 г.):

Н а л и ч н о н а с е л е н и е

Години	Всичко	Мжже	Жени	на % отъ всѣка възрастна група		
				Всичко	Мжже	Жени
Отъ 0—5	2,202	1,060	1,142	8·76	8·00	9·61
„ 6—10	1,950	962	988	7·76	7·26	8·32
„ 10—15	2,310	1,167	1,143	9·19	8·80	9·62
„ 15—20	3,201	1,969	1,232	12·73	14·85	10·37
„ 20—25	3,117	2,061	1,056	12·40	15·55	8·89
„ 25—30	2,064	1,071	993	8·21	8·08	8·36
„ 30—35	1,752	867	885	6·97	6·54	7·45
„ 35—40	1,514	710	804	6·02	5·35	6·77
„ 40—45	1,493	749	744	5·94	5·65	6·26
„ 45—50	1,210	580	630	4·81	4·37	5·30
„ 50—55	969	453	516	3·86	3·42	4·34
„ 55—60	995	510	485	3·96	3·85	4·08
„ 60 нагоре	2,359	1,098	1,261	9·39	8·28	10·62
непок. възраст	1	—	1	0·00	—	0·01
Всичко . .	25,237	13,257	11,880	100	100	100

Значи: а) най-голямата възрастна група е 15—20 год. (3201 д., 12.73%), б) най-малката възрастна група е 50—55 г. (969 д., 3.86%); в) при всички възрастни групи, съ изключение на 15—20 г., женитъ превишаватъ мъжетъ, макаръ разликата да не е тъй голъма; г) при възрастната група 15—20 г. мъжетъ значително превишаватъ женитъ (1969 д. м., 14.85%, 1232 ж., 10.37%); същото е при групата 20—25 г. (2061 м., 15.55%, 1232 ж., 8.89%).

Поданство. Въ Шуменъ живѣятъ малко чужди поданици. Отъ 23,093 д. ж. (1880 г.) 22,781 (98.68%) сж били български поданици и само 312 д. (1.32%) сж били чужди поданици. Най-много отъ чуждитъ поданици сж били турски поданици — 107 д. (0.44%), като не говоримъ за „друго поданство“ — 127 д. (0.54%).

При преброяването отъ 1886 г., 1900 г. процентъ на жителитъ съ българско поданство намалява на 97.78% и 97.22%, за да се увеличи на 98.22% презъ 1920 г. и намали отново на 95.95% презъ 1926 г.

Намаляването на български поданици презъ нѣкои години се дължи главно на увеличението на турскитъ поданици, а намалението презъ 1926 г. — главно на увеличението на рускитъ поданици. Турскитъ поданици отъ 107 д. (0.44%) презъ 1880 г. се увеличили на 211 д. (0.90%) презъ 1887 г., на 392 д. (1.65%) презъ 1900 г. и 379 д. (1.50%) презъ 1926 г.

А рускитъ поданици, които презъ 1880 г. сж били само 43 д. (0.18%), презъ 1926 г. се увеличаватъ на 584 д. и вече съставятъ 1.88% отъ населението.

За да се види, какво поданство има населението на Шуменъ, ние даваме долната таблица:

Поданство на населението въ Шуменъ

	1880	%	1887	%	1900	%	1910	%	1926	%
	аб. ч.		аб. ч.		аб. ч.		аб. ч.		аб. ч.	
Българско	22,786	98.68	22,653	97.78	22,451	97.22	21,822	98.22	24,096	95.95
Турско	07	0.44	211	0.90	392	1.65	227	1.00	327	1.50
Гръцко	—	—	35	0.16	65	0.27	45	0.21	38	0.13
Руско	43	0.18	44	0.19	4	0.02	7	0.03	584	1.88
Сръбско	4	0.02	4	0.02	6	0.03	16	0.09	55	0.20
Румънско	31	0.14	16	0.07	21	0.09	16	0.08	15	0.06
Французко	—	—	9	0.04	2	0.02	—	—	—	—
Друго	127	0.54	189	0.84	161	0.70	92	0.40	70	0.28
Всичко	23,093	100	23,161	100	23,102	100	22,225	100	25,137	100